

УДК 726:379.85(477.83)

ВИКОРИСТАННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ САМБІРЩИНИ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Д. Каднічанський, А. Манько

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка 41, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 394-603*

Описано архітектурну спадщину Самбора та Самбірського району Львівської області. Висвітлено проблеми використання пам'яток архітектури Самбірщини в туризмі.

Ключові слова: архітектурна спадщина, туристична діяльність, пам'ятка архітектури, замок, церква, костел.

Письмові згадки XII-XVIII ст., літературні відомості, залишки оборонного будівництва у вигляді окремих фрагментів кам'яно-цегляного муру, яким був оточений Самбір з 1530 до 1774 років, а також архітектурні пам'ятки XVI – початку XX століть, які збереглися до наших днів, засвідчують, що будівельна культура на Самбірщині була не нижчою за загальноєвропейську. Історико-культурна спадщина Самбірщини є багатим джерелом для розвитку туризму.

Інформацію про архітектуру Самбора та району можна почерпнути у працях українських і польських дослідників, зокрема, І. Волчка-Кульчицького [1], З. Гнатика та О. Лопушанської [2], Г. Машури та Д. Каднічанського [3], Ю. Рабія [6], А. Дерфлерівни [8], А. Кучери [9] та ін.

З монументальних *архітектурних пам'яток*, які визначають будівниче лице Самбора, чотирьом надано статус пам'яток архітектури загальнодержавного значення: костел Івана Хрестителя (XVI-XVII ст.), міська Ратуша (1638-1668), костел Св. Станіслава бернардинського монастиря (колишній єзуїтський) (1751), будинок колишньої Єзуїтської колегії (1759) [4]. Решта віднесені до пам'яток місцевого значення, зокрема, церква Різдва Пресвятої Богородиці (1738), будинок Управління фінансів (початок XX ст., тепер там військовий шпиталь), будинок повітового суду (1909, тепер соціально-гуманітарний факультет Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка) [3].

Міська Ратуша (“Вічниця”) є пам'яткою архітектури XVII ст. загальнодержавного значення. До 1498 року у Самборі існувала дерев'яна ратуша на місці будинку Єзуїтської колегії. Того року на місто напали татари. Згоріла і ратуша, і старостинський замок, арсенал, костел Івана Хрестителя та інші будівлі. У 1580 році у центрі Ринкової площі почали будувати нову Ратушу з кам'яно-цегляними підвалами і цегляним першим поверхом. У 1670 році добудували 40-метрову вежу. Споруда зберегла риси ренесансової архітектури, в основному вежа, та пізнього віденського класицизму. Вежа ратуші оздоблена унікальним годинником з трьома циферблатами. Його закупили 1885 року в Празі за 1200 золотих ринських у майстра Гайнца. У 1979 році самбірські майстри М. Лихва та М. Гендер докорінно переробили механізм

– “електрифікували” його, так що до сих пір годинник працює справно [2].

Костел Івана Хрестителя. У 1530 р. було розпочато будівництво нового мурованого парафіяльного костелу, який з незначними змінами дійшов до нашого часу. Спорудили його на місці дерев'яного костелу, заснованого в 1370 р. Існує думка, що костел переобладнали з української церкви, яка знаходилась в князівському городищі. Цей храм згорів у 1498 р. під час нападу татар [6, с. 28]. Новозбудований костел був оборонним, про що свідчать ключоподібні бійниці на стінах. Пам'ятка поєднує в собі риси готичного, ренесансового, маньєристичного та барокового періодів архітектури. Територія костелу була оточена високим муром, рештки якого уціліли з півдня у подвір'ях будинків по вул. Музейній. Західне прясло мурів розібрано у другій половині ХІХ століття. При вході на територію костелу є залишки бійниці.

У 2001 році на костельній території завершено спорудження плебанії, а 2002 – завершено зовнішній ремонт костелу.

Костел єзуїтів почали будувати 1709 року, а завершили 1751 року. Це прямокутна в плані споруда яскравого зразка високого бароко. Його вхідний фасад орієнтований на північ і прикрашений багатим архітектурним декором. Після того як папа Климентій ХІV розпустив у 1773 році орден єзуїтів, австрійський уряд конфіскував усі монастирські будівлі, в костелі влаштовано військовий склад [8]. Храм пристосували під концертний зал органної та камерної музики, відреставрувавши у 1987 році орган у естонському місті Раквере. Органний зал функціонує дотепер. 1991 року розпочато зовнішню реставрацію костелу, яка триває до сих пір [3].

Церква Різдва Пресвятої Богородиці (1738). Споруда церкви – яскравий зразок зрілого бароко з елементами народного монументального будівництва. Церква в плані має форму хреста. Нава перекрита одним куполом на шестигранному барабані, на його вершині здіймається чотирикутна в плані вежка з чотирма вікнами [4].

Самбірська церква славиться тим, що в ній знаходиться чудотворна ікона Пресвятої Богородиці, яку 1727 року передала ще до старої дерев'яної церкви міщанка Олена Добрянська [6].

У крипті церкви зберігаються труни з останками фундаторів Комарницьких і єпископа Атанасія Шептицького. Також в церкві є мощі св. Валентина.

Серед інших будівель варто відзначити двоповерхову кам'яницю колишньої державної міської гімназії імені А.Міцкевича (за радянської влади – СШ №2, з 1999 року – Самбірська гімназія), збудованої 1894 року по вул. Січових Стрільців, 10.

У ХVІ ст. поблизу старостинського замку єврейська громада збудувала оборонну муровану *синагогу* (вул. Купелева, 1). Ця унікальна пам'ятка втрачена: в 90-х роках ХХ ст. її перебудовано і в «оновленій» споруді відкрито гуртовню.

Крім перелічених оборонних споруд обороноздатність Самбора підсилювали *монастирі*, яких у місті було чотири: бернардинський, домініканський, єзуїтський монастирі і монастир бригідок [9]. З них практично без змін зберігся лише єзуїтський (в приміщенні костелу розташовано концертний зал органної та камерної музики, а в монастирських приміщеннях – училище культури).

Якщо проаналізувати архітектурну забудову Самбора від найдавніших часів, які лише в історичному ядрі міста сягають 30-х років ХVІ ст., маємо підстави стверджувати, що хоча Самбір за розмірами і значенням не став на один щабель із своїм ровес-

ником Львовом, проте у них обох є чимало спільного. Починаючи від пізньої готики, ренесансу і бароко та завершуючи модерном, конструктивізмом і сецесією, у Самборі, як і у Львові, представлені усі відомі архітектурні стилі. Залишається лише дбайливо, по-господарськи ставитися до цієї унікальної спадщини – пам'яток матеріальної культури минулих епох. Адже завдяки своїй неповторності і специфічності забудова самбірського середмістя заслуговує особливого статусу збереження й утримання, а його можна реалізувати лише за умови створення тут історико-архітектурного заповідника, а на території музею “Бойківщина” – заповідника археологічного.

На території Самбірського району також збереглося чимало пам'яток архітектури. Серед них є чотири загальнодержавного значення: Вознесенський костел (1728) з баштою-дзвіницею (XVII-XVIII ст.) в м. Рудки, церква Св. Духа із дзвіницею (1671) в с. Викоти, церква Різдва Пресвятої Богородиці (1634) із дзвіницею (1850) в с. Зарайське, церква Св. Трійці (1671) з дзвіницею (XIX ст.) в с. Мала Білина. Двадцять шість споруд віднесено до пам'яток місцевого значення [3]. На жаль, єдиний збережений храм бойківського типу на Самбірщині – церква Собору Пресвятої Богородиці (1792 р.) у с. Звір згоріла у 2010 р.

Цікавою є історія *церкви Святих Флора і Лавра* в Кульчицях. Згідно легенди першу церкву на цьому місці збудовано ще у XIII столітті за правління князя Данила Галицького. Спорудження святині завершили в ті дні, коли князь Данило Романович розгромив угорських бояр і, повертаючись додому, зі своєю дружиною відпочивав в Кульчицях. На честь перемоги церкву назвали іменами святих Флора і Лавра (таку назву давали лише на честь великої перемоги). Крім релігійної храм виконував оборонну функцію, тому був обнесений високими валами (збереглися дотепер). Найдавніші документальні згадки про місцеву святиню датуються 1510 роком. Наступну, яка походила з XVII ст., відновлювали у 1752р. [7]. Ймовірно, що у цій церкві хрестили майбутнього гетьмана українського козацтва Петра Сагайдачного. Ще й зараз на валах ростуть могутні липи, які, за народними переказами, посадив гетьман у дні перебування на своїй батьківщині дорогою з Польщі на Січ. До речі, Сагайдачний привіз із Січі у дарунок церкві носільно-обходовий образ Св. Покрови, на якому зображено Пресвяту Богородицю, яка своїм омофором покриває запорожців. Козаки стоять у червоних чоботях, з непокритими чубатими головами, а з їхніх вуст линуть до Пресвятої Богородиці слова молитви “Богородице Діво...”. В 30-х роках XX століття цей образ був переданий у музей “Бойківщина”. Подальша його доля невідома [1].

У церкві у 1708 році під час святої літургії від рук польських гусарів загинув православний священник Кульчицький-Ручка. За відмову прийняти католицизм йому шаблею відрубали голову. Церкву закрили на 28 років. Вона простояла пустою до 1904 року. На її місці збудовано нову, яка стоїть до сьогодні під хрестом зі старої церкви. Науковці стверджують, що йому понад 800 років. Іконостас церкви у 1932 році реставрований художником Ільком Дециком [1].

У 1959 році храм закрили і перетворили на колгоспне зерносховище, а у 1970 році у приміщенні церкви облаштовано краєзнавчий музей Самбірщини.

У 1989 році церкву відкрито, відремонтовано і реставровано. Зараз вона належить Українській автокефальній православній церкві [3].

Цікавим туристичним ресурсом Самбірського району є його музеї. У Самборі і

районі функціонують 6 музеїв, в тому числі один історико-етнографічний, два меморіальних, один на громадських засадах краєзнавчого профілю і два домашніх – культури циган “Романи” і картинна галерея.

Музей “Бойківщина”. У Самборі 24 липня 1927 року був заснований кооператив “Бойківщина”, а 15 лютого 1928 року його перейменовано у товариство “Бойківщина”, першим головою якого став адвокат Володимир Гуркевич. Засновниками товариства були лікар Володимир Кобільник, адвокати Данило Стахура і Володимир Гуркевич, письменники і педагоги Іван Филипчак, Антін Княжинський, Михайло Скорик, Теодор Біленький та інші. У той же час за ініціативою В.Гуркевича засновано музей “Бойківщина”, а у 1931 році видано першу частину наукового етнографічного журналу “Літопис Бойківщини” (до 1939 року було видано 11 номерів). На той час (1931 рік) у музеї, який було відкрито у чотирьох кімнатах будинку, що належав Д.Стахурі (вул. Тиха,1), вже налічувалося понад 8 000 експонатів. У 1953 році в 20-ьох кімнатах музею (келіях колишнього монастиря бригідок, де тепер швейна фабрика) нараховувалося майже 30 000 експонатів [3].

Товариство і музей підтримували міцні зв'язки з музеями у Варшаві, Львові, Тернополі, Стрию шляхом взаємних обмінів експонатами, відвідувань та листуванням.

В роки окупації німці вилучили найцінніші експонати – римські мечі, козацькі шаблі, ікони, килими та ін. Наступне розкрадання експонатів прийшлося на 1945–1952 роки. У 1953 році решту експонатів, близько 20 чи 25-ти тисяч, після ліквідації музею передано у Дрогобич (тоді обласний центр), Львів і Стрий.

І тільки через 40 років, у грудні 1993 року, почалося “друге життя” музею “Бойківщина”, коли було передано зібрані учнями і їх батьками, учителями, техпрацівниками СШ №1 Самбора із свого *краєзнавчого музею* близько 3-х тисяч експонатів. У 1989 році з ініціативи Самбірського міськкому партії було створено робочу групу з відновлення в місті історико-етнографічного музею, а виконком Самбірської міської Ради своїм рішенням “Про надання музею “Бойківщина” приміщення виділив під музей колишній парафіяльний будинок [3].

Спочатку відновлений музей “Бойківщина” (директор Р.Данчин), до речі, без жодного повернутого експонату із Львова, Дрогобича і Стрия, розпочав свою діяльність як філія Національного музею у Львові, а з 2001 року його передано Самбірському міському відділу культури.

Меморіальний музей Леся Курбаса відкрито 1993 року у будинку, де він народився по вул. Сонячній, 1 (тепер вул. Леся Курбаса). Музей розміщено у трьох кімнатах. Матеріали експозиції знайомлять відвідувачів з театральною працею Леся Курбаса. Загальна кількість експонатів – 3800 одиниць [5, с. 176].

Меморіальний музей Петра Сагайдачного (директор Б.Сидір) розпочав свою діяльність у с. Кульчиці 1992 року спочатку на громадських засадах. У 1994 році він став філією Національного музею у Львові, а з 1 січня 2001 року його передано Самбірському районному відділу культури. Всього в музеї зібрано 2 100 експонатів, в тому числі 860 внесено у Державний реєстр. Щороку музей відвідує 700-800 екскурсантів, причому не тільки школярів, а й дорослих із Самбірського та інших районів області, а також з інших областей України, з далекого зарубіжжя – США, Канади, Франції, Польщі... Музей складається з двох відділів. Перший присвячений

гетьману Війська Запорозького Петру Конашевичу-Сагайдачному, який народився у Кульчицях. Другий – присвячений історії села.

Музей було влаштовано у колишньому приміщенні початкової школи. За своїм профілем музей — історико-краєзнавчий. У фондах музею нараховується близько 900 експонатів.

Безперечною атракцією музею є матеріали, присвячені життю і діяльності ще одного відомого виходця із Кульчиців — Юрія-Франца Кульчицького, який відкрив Європі запашний кавовий напій. Саме Юрій Кульчицький відкрив у Відні кав'ярню “Дім під синьою пляшкою”, яка стала одним із найпопулярніших місць австрійської столиці. Із вдячності й за каву, й за визволення міста від турків городяни встановили на віденській вулиці Kolschitzky-gasse пам'ятну статую славетному українцеві.

Для любителів ужиткового мистецтва буде цікавою виставка предметів народного побуту, яка експонується в старовинній зрубній бойківській хаті, початку ХХ століття, поруч із будівлею музею [3].

На нашу думку, значну архітектурну спадщину Самбірщини необхідно використовувати для розробки туристичних маршрутів, як тематичних, так і загальних. Однак, використанню пам'яток архітектури Самбірщини в туризмі перешкоджає їхній незадовільний стан, до якого призвели неблаганність часу та людський фактор до збереження пам'яток історії і культури. Однак поправити становище можна, доклавши певних зусиль для збереження цінних архітектурних споруд. Для цього і створено Реєстр пам'яток історії і культури. Щоправда Реєстр, котрим ми користуємося тепер, створений ще за часів радянської влади, частково він оновлювався у роки незалежної України. Над створенням нового Реєстру пам'яток зараз працюють пам'яткоохоронні організації, як державні, так і громадські. Але ця робота просувається дуже повільно і коли буде завершена – не відомо. Може тому і маємо вже за незалежної України приклади нищення цінних архітектурних пам'яток, які є надбанням нашого народу. Нагадаємо про деякі з них.

У Самборі мисливський будиночок Стефана Баторія – пам'ятку архітектури місцевого значення – в середині 90-х років ХХ ст. переобладнали на церкву Св. Пантелеймона, що є грубим порушенням чинного законодавства України. З порушеннями відбувалася “реставрація” костелу Івана Хрестителя (пам'ятка архітектури XVI-XVII ст.): без жодного погодження з пам'ятко-охоронними організаціями та реставраційними установами костел ремонтувався не відповідними матеріалами, через що він змінив свій зовнішній вигляд. Таких прикладів в місті Самборі можна навести ще багато. Ще гірша ситуація з цінними спорудами, які ще не включені до Реєстру пам'яток, їх взагалі кардинально перебудовують. Трапляється таке і в районі. Нещодавно в с. Мала Білина церкву Св. Трійці, збудовану 1671 р. (разом з церквою у с. Викоти вона є другою за віком на Самбірщині, після храму в с. Зарайське): пам'ятку архітектури загальнодержавного значення, ошалювали ззовні білою пластиковою вагонкою, через що вона втратила автентичний вигляд, і зберегти її треба такою, якою вона була в XVII ст. Храм простояв 334 роки, а тепер йому підписали смертний вирок, адже дерево під пластиком не дихатиме, буде гнити і церква скоро завалиться. Та й вигляд вона має жахливий, не естетичний. До речі, у Євросоюзі, до якого ми всі прагнемо, таке ставлення є не припустимим і суворо карається згідно із законодавством.

Збереження цих перлин архітектури та їх пізнання є складовою національної самосвідомості народу України та необхідною умовою його духовного відродження. Пам'ятки архітектури, залишені нам творцями минулих епох, становлять вагомую частку багатой культурної спадщини як України, так і світу. Вони, свідки життя народу і розвитку його національної культури, відіграють важливу роль у пізнанні історії, вихованні почуття патріотизму та відданості своїй землі.

Окрім того використанню чи розробці туристичних маршрутів Самбірщини заважають такі проблеми:

- погана поінформованість туристів, як українських, так і закордонних, про архітектурну спадщину Самбірщини. Спеціалізованих путівників практично не існує;
- жахливий стан доріг на Самбірщині. Більшість автомобільних доріг області перебувають в дуже незадовільному стані. Водночас, для піших чи велосипедних маршрутів бездоріжжя може стати елементом атракційності;
- слабкий розвиток інфраструктури у районі, що своєю чергою перешкоджає розвитку таких маршрутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Волчко-Кульчицький І.* Історія села Кульчиць та роду Драго-Сасів / І. Волчко-Кульчицький. – Дрогобич: Відродження, 1995. – 389 с.
2. *Гнатик З.* Самбір / З. Гнатик, О. Лопушанська, Т. Смирнова. – Львів: Каменяр, 1965. – 76 с.
3. *Машура Г.М.* Самбір і Самбірщина: Краєзнавчий нарис / Г.М. Машура, Д.А.Каднічанський, А.Г. Каднічанський, О.П. Козар. – Дрогоби: Коло, 2005. – 288 с.
4. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: (Ил.справ.-каталог): В 4 т. / Редкол.: Н.Л. Жариков (гл.ред.) и др. – К.: Будивельник, 1983. – Т.3.: Львовская; Николаевская; Одесская; Полтавская; Ровенская области / Редкол.: Г.Н.Логвин (отв.ред.) и др., 1985. – 337 с.
5. *Перейма Л.* Громадські музеї Львівщини: Довідник у 2 томах / Л. Перейма, Я. Огоновська, М. Зобків, Г. Івановська. – Львів: Проман, 2007. – Т. 1. – 243 с.
6. *Рабій Ю.С.* Княжий город Самбір / Ю.С. Рабій. – Львів, Ютика, 1999. – 422 с.
7. *Слободян В.М.* Церкви України. Перемиська єпархія / В.М. Слободян. – Львів: Місіонер, 1998. – 864 с.
8. *Dörflerówna A.* Materiały do historii miasta Sambora. – Sambor, 1936. – 238 s.
9. *Kuczera A.* Samborszczyzna / A. Kuczera. – Т. I. – Sambor, 1935 – 492 s.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

PROBLEMS OF USE OF ARCHITECTURAL HERITAGE OF SAMBIR DISTRICT IN TOURIST ACTIVITY

D.Kadnichanskyy, A.Manko

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., L'viv, tel. (0322)394-603*

Architectural heritage of the town of Sambir and Sambir district is described. The problems of use of the monuments of architecture of Sambir district in tourism are discussed.

Key words: architectural heritage, tourist activity, monument of architecture monument of architecture, castle, church, Roman-catholic church.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРХИТЕКТУРНОГО НАСЛЕДИЯ САМБОРЩИНЫ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Д. Кадничанский, А. Манько

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Дорошенка 41, г. Львов 79000, Украина, тел. (0322) 394-603*

Описано архитектурное наследие Самбора и Самборского района Львовской области. Освещены проблемы использования памятников архитектуры Самборщины в туризме.

Ключевые слова: архитектурное наследие, туристическая деятельность, памятник архитектуры, замок, церковь, костел.